

Горана Ђорић

На почетку бих дала неколико прелиминарних напомена. Наиме, Национални савет за високо образовање Републике Србије априла 2010. године усвојио је текст Националног оквира квалификација за све дисциплине на нивоу основних, мастер и докторских студија. На основу тог општег оквира квалификација сада је могуће спецификовати оквир квалификација за поједине дисциплине и ово што ми сада овде започињемо је једна од дискусија које би на крају водиле изради националног оквира квалификација за област социологија.

Само да вам представим овде присутне чланове радне групе која је формирана на састанку Српског социолошког друштва: Јасмина Петровић са универзитета у Косовској Митровици, Слободан Цвејић са Универзитета у Београду, Марко Шкорић, колега из Новог Сада, Горана Ђорић из Ниша и председник ССД-а Слободан Антонић.

Претпостављам да није потребно да се питамо чему национални оквир квалификација за област социологија, али ипак желим да укажем на две ствари због којих је, по мом мишљењу, то важно.

Прва ствар има везе са организацијом наставе социологије на високошколским институцијама. Један добро дефинисан оквир квалификација за област социологија може да послужи као основа за формулисање исхода учења појединих студијских програма који се подучавају на департманима за социологију, а затим коначно и исхода учења појединих предмета, начина на који се та обука обавља, оцењивања стечених знања и вештина који би у крајњој линији требало да резултују одређеном квалификацијом наших дипломираних студената. У том смислу овај национални оквир за област социологија на неки начин, уназад, редефинише процес образовања социолога.

Међутим, кад гледамо унапред, односно на тржиште рада за које спремамо те наше социологе, национални оквир квалификација за област социологија је информација послодавцима, како приватном сектору, тако и државној администрацији, затим другим институцијама високог образовања на којима ће наши студенти евентуално да наставе студије, и уопште читавој друштвеној заједници, о томе шта ми гарантујемо да дипломирани социолози знају и умеју да раде. То је други разлог због чега сматрам да је важно да постоји национални оквир квалификација. Позивајући се на тај оквир можемо са пуно оправдања да захтевамо да се дипломирани социолози запошљавају на одређеним радним местима (генерално у систематизацији радних места у Републици Србији, а онда и у појединим институцијама), ако не као искључиви експерти, а онда као представници једног занимања из којег се запослени на одређеним радним местима могу регрутовати.

Чини ми се да пре него што испоставимо те захтеве друштвеној заједници треба да нам међусобно буде јасно шта је то што дипломирани студент социологије, било да је завршио основне, било мастер студије, било докторске студије, у ствари уме да ради.

Ето то је била нека почетна идеја. На екрану видите попис питања о којима, по мени, у овом тренутку, на самом почетку дискусије о Националном оквиру квалификација за област социологија, може да се разговара. Наравно овај по-

пис питања нити је свеобухватан, а са становишта једног оваквог округлог стола може да буде и сувише обухватан тако да не можемо да га темељно исцрпимо, али мени се чини да је велики успех овог стола, или да ће бити велики успех овог стола ако макар дефинишемо која су то питања на која треба да дамо одговор у формулацији националног оквира квалификација за област социологија.

Свако од нас из радне групе ће о неком од ових питања нешто рећи.

За почетак, ја бих пробала да предложим један могући оквир квалификација за област социологија у Србији за који одмах морам да кажем да тражи дораду и употпуњавање. Оквир је направљен као својеврсна компилација или прилагођавање два национална оквира, једног који је Национална агенција за контролу квалитета урадила у Великој Британији, а други који је америчко социолошко удружење направило за америчке социологе, односно за образовање социолога на америчким универзитетима. Ја сам пробала да направим једну компилацију спајањем та два предлога и рећи ћу вам на крају зашто мислим да је, иако у великој мери још увек стојим иза тако насталог оквира, он остао кратак за неколико ствари.

Може се кренути у израду Националног оквира квалификација за област социологије на различите начине, просто због вишедимензионалности квалификације социолога. У овом предлогу, израда националног оквира квалификација је организована око четири групе питања. Ово су ствари на које мислим да један национални оквир квалификација треба да одговори:

- Прва група питања и прва врста садржаја је теоријско-појмовни апарат социолога.
- Друга група садржаја се односи на метод, односно на приступ изучавању друштвене стварности и друштвених појава.
- Трећа група тема се односи на субстантивни обухват – које области у друштвеном животу, коју врсту друштвених појава, дипломирани социолог зна да анализира.
- Коначно, као резултат те три ствари, ми имамо оно што се зове компетенција, заправо конкретно за шта је један дипломирани студент који је савладао одређени теоријско-помовни апарат, метод, субстантивно познаје одређено подручје, оспособљен – шта он, у ствари, зна да ради.
- На крају, пета група су отворена питања – а то је оно што се након покушаја одговора на ове четири групе питања показало као недовршено.

Нећу ићи у детаље у излагању, само ћу навести шта се појављује у ова два оквира квалификација, америчком и британском, на нивоу теоријско-појмовног апарата. Једна ствар је да дипломираном студенту буде потпуно јасна особеност социолошког приступа у анализи друштвене стварности у односу на друге друштвене дисциплине. Друга ствар је да познаје основне теоријске приступе у социологији. (Сада нећемо улазити у то шта значи познавати теорију.) Трећа ствар, да познаје кључне појмове и њихову теоријску међуповезаност. Само да наведем који кључни појмови се наводе у британском и америчком оквиру квалификација: то су *култура*, *друштвене промене*, *социјализација*, *стратификација*, *социјална структура*, *институција*, *социјална диференцијација* и различити облици *друштвених неједнакости*.

Очекује се да овладавање социолошким приступом и овим кључним категоријама треба да омогући студенту да, с једне стране, уме да објасни функ-

ционисање културе и социјалне структуре у анализи друштвених феномена, и, с друге стране, да покаже разумевање односа између појединаца, друштвених група и институција. То све може да се конкретизује. На пример, нешто са чиме не знам да ли би се наши социолози сложили, макар не они који не поистовећују социологију са социјалном психологијом, разумевање односа између појединаца, група и друштвених институција у америчком моделу, такво је да је студент у стању да: објасни социолошке детерминанте развоја личности, разликује социолошки приступ у анализи личности актера од психолошког, економског и осталих приступа и коначно покаже како социјалне интеракције и личности актера у интеракцији утичу на друштво и друштвену структуру. То би у крајњој линији били исходи учења унутар разумевања односа између појединаца, група и институција.

Кад се говори о методу, истичу се четири категорије исхода учења (о методу ће касније бити више речи): 1. генерално познавање основних методолошких приступа и њихове улоге у изградњи социолошког знања; 2. веома се инсистира на разумевању вредности и употребе компаративне анализе у социологији; 3. познавање низа квалитативних и квантитативних истраживачких стратегија и метода који се сада детаљније разрађују (шта то значи познавати, на који начин познавати); и коначно 4. разумевање односа између социолошке аргументације с једне стране и емпиријске евидениције, тако да је студент у стању да... (у оквиру квалификације се за сваку од ове четири категорије детаљно дефинишу исходи учења).

Приметили сте да се до сада уопште не говори о неким одређеним подручјима друштвеног живота (нпр. породица, економски систем, образовни систем). Тај субстантивни обухват социолошког знања се у оквиру квалификације појављује на два начина:

Студент треба да познаје најмање две посебне социолошке области до детаља тако да је у стању да практично примени сва своја теоријска и методолошка знања унутар анализе те две области. Не знам какво је ваше искуство, али кад ја то упоредим са оним што ми имамо на департману у Нишу мени се чини да имамо много области социолошког знања које захтевамо да студент познаје, али зато мање дубине. Дакле, површно познавање великог броја специфичних области друштвеног живота на једном релативно површном нивоу познавања.

И друга ствар о којој се овде говори (у британском и америчком оквиру квалификација), у субстантивном смислу, је познавање националног друштва, у нашем случају српског друштва, његове унутрашње разноврсности, његовог места у међународном контексту, тако да је студент у стању да... (детаљно се наводе исходи учења). Практично, све оно што је горе наведено као опште-социолошко знање сада би требало да буде демонстрирано унутар познавања националног друштва и примењено на анализу националног друштва.

Из тога што је до сада речено језгро компетенција социолога би биле следеће ствари. Ја ћу их кратко поновити. Наиме, као што видите, с једне стране се говори о капацитету или компетенцији истраживачког типа (способност да формулише и истражи социолошки релевантна питања, способност употребе главних теоријских перспектива у анализи друштвених појава, способност прикупљања, анализе, процене и преношења емпиријских социолошких информација, квантитативни, квалитативни метод, способност извођења једнос-

тавног социолошког истраживања) – дакле све ове компетенције на неки начин указују на једног социолога истраживача. Следећа компетенција је способност писања и презентовања стручног и академског текста. Ово сада мало помера компетенције ка аналитичару државних политика – способност примене социолошког знања у креирању, анализи и евалуацији конкретних мера у области социјалне и других јавних политика. И, последња компетенција се односи на разумевање етичких импликација социолошког истраживања.

Шта се отворило као питање за дискусију?

Прво, овако постављени оквир се мени чини презахтеван у односу на студентску популацију која нама долази макар на нивоу основних студија. Можда не би било лоше да покажемо шта се од овог може постићи на основном нивоу студија, а шта на нивоу мастер и докторских студија.

Друго, поставља се питање у којој мери су овако постављене компетенције усаглашене са радним местима на којима се наши дипломирани социолози сада запошљавају. Можда би требало те крајње компетенције наших социолога на конкретан начин повезати са радним местима на којима се они могу запошљавати. Мислим да би то требало да буде део једне симултане кампање која, с једне стране, креира радна места и полаже право на одређена радна места за социологе, зато што, са друге стране, ми компетенције социолога дефинишемо на начин који тим послодавцима јасно ставља до знања да дипломирани социолози знају да раде оно што се од запослених на тим радним местима очекује.

Ја сам у рудиментарном облику пробала да формулишем која су то потенцијална радна места, наравно не као конкретна радна места у систематизацији неких институција, већ генерално, као врста послова. Дефинитивно, нешто где нам се већина социолога запошљава то је *професор социологије и грађанског васпитања* што би захтевало неку врсту додатне методичке обуке. Друга врста послова су *социолози истраживачи*, чак и ако не раде у истраживачким институтима. Можда бисмо могли да „произведемо“ неког ко има добру технику прикупљања података, кроз добру обуку за прикупљање, обраду и презентовање података. То не мора да буде научник, али може да буде неко ко за друге уме да прикупи, обради и презентује одређене податке о друштвеном животу.

Трећа група су *аналитичари и евалуатори социјалних политика*, једна улога социолога коју он у Великој Британији у дужем временском периоду недвосмислено има.

И коначно нешто што би могло да се назове *пројект менаџер*. Нисам сигурна да је то добро име. Знате да, рецимо, у НЗС постоји пракса изграђивања индивидуалних и групних планова запошљавања где се, можда из перспективе акцијске социологије, поставља запошљавање појединих група као један пројекат који одређена обучена и компетентна особа може да реализује. Или, постаје све актуелније питање постпеналне социјализације, сада имамо алтернативне санкције затворским санкцијама, и имамо захтева да се формира некаква група која би те бивше затворенике ресоцијализовала, прихватила у друштвеним околностима, дакле опет нека врста пројекта са „људским материјалом“. Мени се чини да у овој епохи где сваки облик активности узима форму пројекта, са одређеним додатним знањима наши би дипломирани социолози могли да се етаблирају као пројект менаџери.

Треба можда размислити о још некој области или врсти послова за социологе.

Слободан Цвејић

На почетку да се захвалим организатору, прво Горани на доста припремљеног материјала који је олакшао да се крећемо кроз тему и на томе што је била отворена за то да чланови радне групе додају теме и питања на ову листу, јер сама та околност је већ показала до неке мере како перципирамо овај проблем и како ћемо њиме да се бавимо. Друго, мој општи став према овом састанку данас и овом питању је да је добро да данас отворимо дискусију на ову тему и да не треба да исхитрено доносимо решења док не продискутујемо шта ће бити различита мишљења и различита виђења ове теме јер није у питању само промена закона, доношење нове стратегије о високом образовању, све тежи положај социолога на тржишту рада него и проблеми са образовањем и професијом социолога у светским размерама. Пре пар дана смо добили позив да потпишемо једно отворено писмо, вероватно и многи од вас, од стране Европског удружења за социологију, због тога што и Европска комисија затвара такозвани DG за друштвене науке при ЕК што значи да ће недиференцирано дистрибуирати средства за друштвене науке, што индиректно има ефекта и на социологе, да не говоримо о томе да су неки универзитети у свету затварали катедре за социологију и да је била жестока борба да се то не уради. Дакле, ми ћемо вероватно у овој дискусији узимати неке земље и катедре као пример како бисмо формулисали студијски програм социологије, истовремено треба да будемо свесни да ни тамо где ми мислимо да су видљивији и боље профилисани, ови универзитети у својој заједници не остављају утисак да дефинишу јасан и употребљив профил, да кажем таквим речима.

Наравно, ја ћу се сложити са свима онима који кажу није проблем у самом профилу, проблем је у томе у којем правцу се развија данашње друштво и тако даље, али ми не можемо да се затворимо у своје двориште и одатле се жалимо како нас нико не схвата и не види, него морамо да бирамо пажљиво неке стратегије које ће омогућити да заправо професија буде видљива и применљива у савременом друштву.

У том смислу ја мислим да ми нисмо у позицији да дозволимо себи да превидимо овакве реалне околности и да морамо да дефинишемо овај оквир компетенција довољно флексибилно да он омогући да наша професија опстане. У том смислу ја хоћу да продискутујем, не једну тачку посебно, него општи контекст и општу поставку, кратко, јер мислим да треба да сви дискутујемо о томе.

На првом кораку хоћу да кажем да, сада кад слушам ово што је Горана изнела, имам утисак да ми већ као да дискутујемо у контексту да смо се сложили око неких ствари, а нисам сигуран да ли се слажемо. Ово подразумева, мање више, да смо ми прихватили концепцију студија отприлике онако како је она дефинисана болоњским процесом, да смо прихватили те нивое у професионалном образовању социолога какви постоје по садашњој концепцији, што по мени не би требало да буде спорно и, друго, да већ сад дискутујемо о конкретним садржајима наставе на различитим нивоима овако како су предочени овде. Онако како стоји тренутно стање са реформом наставе социологије на нашим универзитетима, ми имамо врло шаролику ситуацију која се одражава на то какви су садржаји, какве су стратегије на тим катедрама.

Прво, гледајући укупан број социолога који образују наша одељења, по мојој грубој процени то није превелики број за оно што би тржиште могло да прихвати. Ово тржиште би могло да двеста и нешто социолога годишње прихвати, ако узмете да је просечни радни век 37 година, то би значило да у Србији треба да буде запослено око 7500–8000 социолога у току сваке године. Ја не знам тренутно колико има запослених социолога у Србији, не знам да ли наше удружење има податке, али не би ме чудило да је то тако чак и у околностима у којима социологију у средњим школама могу да предају кадрови недовољно квалификовани за то. То не би требало да је спорно, према томе не мислим да разговарамо у ситуацији у којој катедре праве конкуренцију једна другој.

Међутим, имамо ситуације да негде социологија још увек није одвојена од филозофије... ако није тако, добро. Мислим на то да просто функционално не морају да се позајмљују садржаји других наставних програма да би се попунили сопствени програми студирања. Хоћу да кажем да то може да има утицаја на то каква ће се концепција студија социологије дефинисати и афирмисати кроз то.

Следећа важна ствар, ако полазимо од исхода па идемо у назад, ка садржају и начину наставе који треба да произведу одређени исход, што је по мени природан и логичан процес, ми морамо да пођемо од реалних околности, од тога шта постоји на нашем тржишту и од тога шта је пројекција за неки догледан период како ће се одвијати ситуација на тржишту рада.

Једна важна ствар јесте да ми дефинишемо некакве профиле социолога, и Горана је понудила једну листу која се мени чини мање-више исцрпном. Око овог што је до сада поменуто углавном постоји консензус. Важно питање за мене јесте на којем нивоу студија ће се формирати ови профили, односно ми можемо да идемо ка томе да формирамо ове профиле до одређеног степена на сваком нивоу, и то је сада велико питање, шта ће бити опште студије социологије, са општим предметима и општим нивоом знања, а од ког момента ћемо ми усмеравати ка јаснијим профилима. Из тога следи веома важно питање – да ли ће те основне студије социологије бити препознатљиве на тржишту. Ми не бисмо смели да да привучемо било кога ни на три године студирања, ако он неће знати шта може да ради, или ако му барем не буде речено шта би требало да може да ради после те три године. Другим речима, мислим да треба да дефинишемо некакав профил, радно место и за оног ко је студирао три године (у нашем случају сада четири године), а да буде много јасније шта ће он радити са дипломом, тј. са завршеним мастер студијама. Мислим да ћемо мање дебате имати око докторских, више око садржаја него око тога чему докторат.

Нисам случајно поменуо ово три или четири године, мислим да је то важно питање у овом тренутку. Ми ћемо пред следећи циклус акредитације који је врло близу доћи у позицију да о томе треба да дискутујемо. Прошли пут је то питање било жртвовано због тога што смо сви имали проблем финансирања, и због финансирања није било реалистично прећи на трогодишње студије, јер би неко изгубио посао, мање би новца долазило у буџет. У овој новој ситуацији, у којој је држава спремна да финансира добар део мастер студената, треба размотрити ту могућност и опцију. Сад износим своје лично мишљење. Те четири године су превише за један општи ниво знања, а премало за добро профилисаног социолога на тржишту. И у том смислу ја видим да би они које бих ја

звао истраживач-сарадник и нешто што бих звао сарадник у истраживању или дефинисању јавних политика и нешто што не бих звао али би могло да прође, да кажемо новинар сарадник, могли да се профилишу кроз три године студија.

Професор средње школе ионако по закону ће морати да има мастер студије тако да то не морамо да дискутујемо и низом изборних предмета он може у следећем нивоу школовања да стекне квалификације из области дидактике, педагогије и психологије. Ми неко такво решење у Београду имамо и онда бисмо просто препоручили студентима шта је то што треба да раде и добијали бисмо самосталније истраживаче и наставнике као профил на мастер нивоу студија.

Оно што је битно јесте да овде треба да схватимо неке ствари које се односе на сам садржај тих студија. Ради се о томе да оно што сам ја до сада схватио бавећи се могућностима да се унапреди настава јесте да код многих наставника постоји једно, како бих рекао, линеарно схватање преноса знања студентима, где се на сваком нивоу наставе додају нове области. То је начин на који се студира. Мислим да је то погрешно, да заправо постоје области и теме које се обрађују на сва три нивоа студија, али се шири обим информација и изоштрава фокус у употреби тог знања.

Да узмем пример методологије, за мене је то једно прилично спорно место, то не би требало да иде тако што би се студенти на основним студијама учили битним епистемолошким питањима из области методологије, основним да, али не са много разраде, него би добили више практичних и применљивих знања. Значи, базичне ствари онолико колико је потребно да не употребите погрешно технике које ћете користити, да на следећем нивоу добију један шири оквир и шири контекст и да умеју да боље разумеју методологију, а на докторском нивоу да отварају питања и нуде одговоре, другим речима да унапређују саму методологију.

Значи, ово се не тиче само форме или само пуког набрајања неких елемената него се тиче и начина на који ће нешто бити конципирано. То нас враћа на почетак. Зашто разговарамо о исходима?

Основни циљ је да за ова три нивоа ми препознамо колики је ниво компетенција студената. То је тренутно важније него сам садржај јер ће вероватно различите катедре понудити различите врсте специјализација или нагласак на различитим стубовима социологије с обзиром на своје кадровске могућности, традиције и тако даље, али треба да на сваком од тих нивоа на сличан начин профилишу профил који ће одатле изаћи.

Ненад Поповић

Ја сам пре свега хтео да будем практичан у овој дискусији. Ми водимо разговор о националним оквирима квалификација, о томе како да направимо једну листу компетенција којима треба да овлада неко ко је добио неку диплому на социологији, без обзира да ли је то бачелор, мастер или докторат. Слажем се да тај оквир мора да буде флексибилан, али он не сме да буде толико

флексибилан као да никаквог оквира и нема. С друге стране, не сме да буде ни сувише узан тако да се то претвори у неку врсту онога што у средњим школама чини наставни план и програм, да заправо нема никакве могућности да се на високошколским установама наставни програм обликује зависно од специфичности институције на којој се студира. Али кад правимо тај оквир, ја имам у виду пре свега његову примену. На основу тог оквира ми ћемо морати да правимо планове студија, на основу планова мораћемо да правимо силабусе за поједине курсеве, који ће тек онда бити конкретизовани и добити једну јасно препознатљиву форму.

Кад погледамо све ове материјале које нам је Горана припремила и кад имамо у виду наставу из методологије, ја сам просто пробао да видим шта је то што један човек који прође кроз цео циклус образовања социологије, шта ће он знати и, кад је методологија у питању, ево шта се ту све помиње:

- познавање низа квалитативних и квантитативних истраживачких стратегија и метода
- разумевање односа између социолошке аргументације и емпиријске евиденције
- разумевање дистинктивног карактера социологије и социолошке анализе у односу на друге дисциплине и здраворазумско објашњење.

Да би се дакле испунила таква очекивања, социолог би морао да влада знањима, и нарочито вештинама, које се односе, прво на прикупљање података (прикупљање, проналажење, повезивање информација, вештине проналажења информација на основу примарних и секундарних извора информација, процењивање и вредновање емпиријске евиденције). Ово што сада читам су тачке из већ презентованих националних програма, америчког и британског.

Друга велика област односи се на различите поступке анализе података (дакле, способност анализе, процене и преношења, комуницирања емпиријских социолошких информација, коришћење статистичких и других квантитативних техника, поступци квалитативне анализе).

Трећа група тих компетенција се односи на изразу, односно прављење нацрта, *research design*. У том оквиру очекује се да један социолог има способност да формулише, постави и истражи социолошки релевантна питања, има способност идентификовања одговарајуће квалитативне и квантитативне истраживачке стратегије и метода увиђања њихових релативних предности и недостатака и способност извођења једноставног прелиминарног почетног социолошког истраживања.

Даље се очекује да тај стручњак буде у стању да евалуира резултате добијене истраживањем, дакле да уме да процени релативне вредности конкурентских теорија и објашњења, да развије рационалу аргументацију, да интерпретира евиденцију и текст и да има компетенције да процени домете и ограничења сопственог знања.

На крају, он ће морати да влада и некаквим практичним вештинама које се односе на планирање и руковођење истраживачким пројектом, те презентовање резултата истраживања. Дакле, мораће да буде оспособљен за писање и презентовање стручног и академског текста, да има вештине планирања и управљања временом, односно управљања пројектом и вештине групног и тимског рада.

Оно што се мени одмах наметнуло као питање јесте заправо како орга-

низовати преношење, односно стицање тих вештина. Шта треба пренети студентима, на ком нивоу студија, колико детаљно? Ја се ту потпуно слажем са оним што је колега Цвејић говорио. Мислим да обуку у оквиру методологије треба почети према овешталим принципима педагошким, од једноставнијег ка сложенијем, од конкретнијег ка апстрактнијем, треба започети обуком за различите технике прикупљања података и за елементарне облике анализе тих података. И то је оно на шта треба ставити нагласак кад је у питању основни ниво студија.

Ми смо имали једну праксу у образовању социолога да прво постављамо јако високе захтеве. Како сада стоје ствари, са садашњом реформом универзитета, са редуковањем програма, мислим да мање од половине свега овог што набројам може да се стекне на нивоу основних студија. Ако мене питате, ја бих најрадије оне теме које се тичу принципа научног рада, основних приступа одложио и оставио за ниво мастер студија. И кад говоримо о компетенцијама које ће дипломирани социолог стећи, отприлике на основним студијама он ће моћи да буде у стању да прикупи податке (он ће бити неко на кога ћете моћи потпуно да се ослоните да ће моћи да поуздано прикупи податке током истраживања), владаће елементарним поступцима анализе (дескриптивна, биваријантна, евентуално статистичка контрола, на најрудиментарнијем нивоу) и биће у стању да изведе врло једноставно истраживање, дакле да буде у стању да формира један једноставан истраживачки нацрт.

Друге компетенције би требало развијати тек онда када се студент определи за истраживачки рад, дакле, када упише мастер и када крене ка докторским студијама.

На мастер нивоу би заправо требало, по мом суду, нагласак ставити на принципе и на приступе уз развијање вештина анализе података, а на докторским студијама радити превасходно на упознавању различитог дизајна и на евалуацији онога што се тренутно ради у свету у области из које ће кандидат докторирати.

Други практичан проблем који ја ту видим јесте на који начин организовати пренос знања, кроз какве курсеве и како то добро координисати са другим дисциплинама које ће се изучавати у току студија.

Ту пре свега имам две дилеме, једна се односи на однос социолошке теорије и методологије. Како се сада ствари дешавају на универзитетима, ту има јако много преклапања, мислим да се јако много исти садржаји предају и кад се говори о различитим теоријама, теоријским приступима, начинима објашњавања или тумачења друштвених феномена из предмета који се баве теоријом и предмета који се баве општом методологијом. Други проблем који би требало системски решавати односи се на обуку из области анализе података. На основу искуства које сам стекао радећи са студентима, смем да тврдим да елементарни курс статистике не оспособљава студенте у довољној мери чак ни да разумеју текстове настале на основу истраживања, да не говоримо о самосталној анализи података добијених истраживањем. На другој страни курсеви и општи приручници из методологије истраживања не посвећују овој области довољно пажње. Осмишљавање курса анализе (не само статистичке) података се због тога намеће као приоритетни задатак.

Јасмина Петровић

Спремајући се за данашњи округли сто, заправо листајући материјал који сам добила од модераторке, мислила сам да причу на другачији начин поставим, али будући да смо отворили нека конкретна питања која се тичу методологије, рећи ћу прво две три ствари о томе.

Потпуно се слажем са колегама Цвејићем и Поповићем. Ненад је сасвим конкретно изнео које компетенције треба да буду исход учења на методологији. Наравно постоји проблем како пренети та знања и можда катедре треба да размисле о укључивању студената у рад института, будући да би део знања из методологије могао бити савладан и ангажовањем у истраживањима која врши високошколска установа, на пример. Детаљан списак компетенција које нам је колега Поповић предочио је сасвим коректан. Можда том списку треба додати исход који је важан за ниво докторских студија – а то је да студент докторанд, можда већ и на мастеру, мора да разуме како одређена теорија или избор теоријског оквира води употреби одређене методе.

Што се тиче предложених тачака за дискусију, истичем да сам размишљала о више њих. Најпре, дотакла бих се процедуре доношења националног оквира компетенција за социологе. Иако је идеја већ негде поменута, пошто она није била јасно изнесена, предложила бих, да процедура доношења националног оквира буде добро осмишљена и пре свега, демократски изведена. Када радна група направи неку врсту предлога, пожељно би било да искористимо механизме СДС-а да наш предлог буде упућен свим члановима, наставницима са свих катедри како бисмо добили повратну информацију о понуђеном решењу. Могуће је да се један број колега неће укључити, али мислим да ћемо добити и одређен број квалитетних сугестија. Мислим да то није без значаја у процедури доношења коначног оквира квалификација.

На списку тема за дискусију који је дала колегиница Горана Ђорић налази се и проблем који је она желела да отворимо у данашњем разговору – да ли је социологија хуманистичка дисциплина или наука. Мислим да је то питање од кога је требало започети читаву дискусију. Ја бих га започела тако што бих проблем постулативно решила. Дефинитивно, реч је питању поводом кога се може отворити врло широка и аргументована академска расправа. Међутим, мислим да, уколико говоримо о социолошком методу на начин на који смо то вечерас чинили (сложили смо се кроз расправу и о компетенцијама у тој области – бар присутне колеге који се баве методологијом), не треба доводити у питање научни карактер социологије. Ако студенти социологије озбиљно изучавају социолошки метод, где савладавају основне епистемолошке принципе на којима се темељи наука, а потом и поједине методолошке оријентације у социологији и њихову конкретизацију кроз упознавање са различитим методама за прикупљање и сређивање искуствене грађе, постаје излишно посебно дискутовати о томе да ли је социологија хуманистичка дисциплина или наука.

По мом суду, одговор на речено питање на неки начин сугерише и оквир наставних програма који подржавају постулат (да социологија јесте наука) и самим тим нужан минимум који се захтева по питању емпиријске утемељености једне науке. У непосредној вези са реченим јесте и одговор на питање

у којој мери темељити социологију на емпиријској евиденцији. Чини ми се да нема сумње да треба истрајати на инсистирању да социолошка сазнања треба заснивати на искуственој евиденцији. У сваком случају, мера ће бити одређена садржином плана и програма за поједине предмете, у чијим оквирима би, по мом мишљењу, требало уградити захтев да се општа теоријска сазнања допуне проучавањима резултата истраживања одређеног броја проблема у посебним социолошким дисциплинама.

О поменутом питању али и ономе о чему је колега Цвејић говорио, па и о језгру дисциплине, требало би продискутовати и кроз призму кадровских потенцијала на појединим катедрама, који су до сада у великој мери бојили програме, њихову садржину, број и профил изборних предмета. Требало би скренути пажњу да је профил наставног кадра приликом акредитације одлучивао који ће од предмета ући на листу обавезних и нарочито изборних садржаја. Из наведеног разлога, потребно је прецизно дефинисати, не само шта је језгро дисциплине (што је мање више поштовано приликом састављања програма), него и на који начин су формиране/ће бити формиране групе изборних предмета. Такође, потребно је донети одлуку и о томе да ли ће студент бити у обавези да избором са листе предмета продуби знања из једне, две или више посебних социолошких дисциплина.

Што се тиче компетенција које излазе из оквира оних везаних за саму струку, дакле, општих преносивих компетенција, будући да реч је о кумулативним способностима које се током школовања стичу, мислим да би требало да преузмемо модел са других светских универзитета, јер су углавном универзалног карактера. Међутим, око конкретног садржаја националног оквира стручних квалификација, слажем се са реченим да морамо врло, врло пажљиво приступити њиховом дефинисању, при чему их треба оставити отвореним и довољно флексибилним како бисмо заиста могли да помогнемо да стручњаци које образујемо нађу своје место на тржишту рада.

Осврнућу се на још једно питање које је Горана отворила у материјалу за дискусију који нам је упутила – тиче се односа образовања социолога и стручњака у области социјалне политике и социјалног рада. Будући да сам стицајем околности водила катедру у Митровици где се образују социјални радници и да сам активно учествовала у образовању тог профила, знам колико је важна наша дисциплина као теоријски основ на коме се заснивају остали, рекла бих оперативни предмети из ове области. Социјалне околности, нарочито оне повезане са глобализацијом и њеним последицама, пре свега оним негативним, утицале су да се знатно повећају очекивања у односу на професију социјалног радника, што у коначном подразумева да су социолошка знања крајње неопходна у разумевању друштвеног оквира у којима делују планери у области социјалне политике, али и практичари у области социјалног рада. Наша дисциплина и област социјалне политике се преклапају у одређеној мери, међутим, залажем се да програми за једну и другу дисциплину буду врло пажљиво планирани како не би била начињена грешка са формирањем фактички двопредметних катедри где бисмо добили недовршен продукт таквог образовања – неупотребљив кадар ни у једној од поменутих области.

Имамо искуства са нишком катедром за социологију која је покушала да преквалификује дипломиране социологе у социјалне раднике. Добила сам

мишљење људи из институција социјалне заштите где је преквалификован кадар добио ухлебљење, који тврде да запослени нису имали компетенције да се баве конкретним пословима у области социјалне заштите. Такође, сами полазници који су користили услуге преквалификације, веома су незадовољни квалитетом добијених знања. Истакли су да је квалитет образовања добијеног на основним студијама социологије био далеко изнад нивоа компетенција самовладаваних за рад у социјалној заштити. Зато је потребан опрез са „мешањем“ образовних профила.

Потпуно сам свесна да нови тип образовног система нуди могућност комбиновања и профилисања знања за појединца, слободније кретање међу струкама, и сама се залажем за такву врсту избора, али потребно је водити рачуна да не институционализујемо неупотребљиви образовни профил који, при том, неће ићи у прилог професионализацији наше струке.

Марко Шкорић

За разлику од претходника, који су говорили углавном о организационо-практичним проблемима, фокусирао бих се на питање да ли је социологија хуманистичка дисциплина или наука, јер сматрам да највећи број проблема које има наша наука проистиче управо из ове дилеме. Нажалост, већина социолога сматра да је социологија хуманистичка дисциплина, што се пренело и у велики део јавности, која је перципира као ближу књижевности него осталим друштвеним, а поготове не природним наукама.

Социологија се, према неким ауторима, може поделити на научну, хуманистичку и артистичку, иако су могуће разне поделе, али само схватање да социологија може да буде хуманистичка и артистичка, заиста говори, што се мене тиче, о алармантном стању у социологији, јер не постоје физичари који изнутра подривају физику као науку, док је то у социологији честа појава.

Моје искуство у раду са студентима говори о томе да њима недостају основна знања из теоријског и методолошког сегмента социологије, а то је непознавање првенствено саме епистемологије социологије која се може поделити на онтологију, епистемологију и методологију. Зато студенти најчешће не могу ни да направе разлику између идеалистичких и материјалистичких оријентација у социологији, која би била сигурно једна од основних и најзначајнијих, а камоли да схвате последице овакве и њој сличних подела.

Ако се направи подела између знања језгра и истраживачког фронта, на најбољи начин се могу видети неке разлике између социологије и физике. Закључак истраживања јесте да се језгра ових наука драстично разликују, док је стање на истраживачком фронту изузетно слично у смислу борбе око тога шта ће од тог знања ући у то језгро. Нешто слично је говорио Кун, и сигурно је познатији пример о парадигмама, а разлика је мала ако се прича уопштено.

У сваком случају, истраживања показују да је физика много успешнија у томе да формулише то језгро дисциплине, што постаје јасно када се види

просечан број референци које се користе за уџбенике из физике – он износи око 80, док уџбеници из социологије имају око 800. Постоји још једна разлика, такође суштинска, а то је да се садржај уџбеника из физике врло мало мења током деценија, односно временом, а садржај уџбеника из социологије се мења из деценије у деценију, и то врло драстично.

У питању је, дакле, једна заиста комплексна ситуација и питање је да ли са њом наша наука може да се избори и на које начине. Мислим да има спаса, односно мислим да је ситуација лоша, али да може знатно да се побољша.

Оно што студенти такође често не могу да разликују јесу псеудонаучне теорије и научне теорије, и мислим да је то заправо једна од најопаснијих ствари које ми студентима преносимо, односно што их не учимо тим стварима, тако да студенти често мисле да је рецимо Шпенглер остварио неки допринос у историји, или да је Хегелова филозофија једнако релевантна као и еволуционо-материјалистичке теорије историје и слично. Дакле, студенти често немају ту моћ расуђивања, односно критичко мишљење на основу којег би заиста могли да схвате шта је оно што се у социологији може сматрати научним доприносом, а шта је псеудонаука коју треба научити, али и одбацити.

Када би студенти боље познавали логику, методологију, филозофију и историју науке, врло лако би могли да схвате да већина социолошких теорија апсолутно не задовољава чак ни критеријум оповргљивости (који наравно није општеприхваћен и увек релевантан, али често може да буде користан) или, што је још алармантније, да најчешће немају никакву концептуалну везу са другим наукама, што је проблем тзв. интелектуалног изолационизма у социологији, који је заиста изражен, често и до смешних граница, а при томе се мисли на то да социолози не познају друге науке.

Дакле, ово је повезано са поменути проблемом језгра дисциплине, истраживачког фронта, кумулативношћу, научношћу и тако даље. У социологији се само гомилају теорије, тако да се оне старије временом игноришу, не зато што долази до њиховог оповргавања, него је у питању нека врста тзв. Планковог принципа или моде, односно помодности. У социологији се теорије најчешће не заговарају из когнитивних разлога, већ из екстранаучних, о којима сада, нажалост, не можемо говорити.

Такође, у социологији постоји најмање још једна разлика у односу на „озбиљне“ науке, јер се најчешће изучава „свето тројство“, односно Маркс, Диркем и Вебер. Међутим, социолози најчешће не схватају да теорије ових великана у великој мери не задовољавају критеријуме научне теорије у модерном смислу, тако да студентима, будућим социолозима, треба скренути пажњу на то да идеје класика не смемо занемарити, јер могу да понуде заиста пуно тога корисног, али преко проблематике конструкције теорије мора се објаснити да је једна ствар одати признање значају и величини класика, а друга сматрати њихове теорије за научне у стриктном смислу.

Један од главних епистемолошких проблема са којима се социологија и њене теорије сусрећу није њихов дomet, већ првенствено њихова логичка структура, о чему се такође мало прича, а то је да највећи број теорија у социологији заиста има тзв. *ad hoc* структуру – ону која се гради да би се слагала са већ постојећим подацима. Ту се опет може узети у обзир Диркем, као неко ко је у *Самоубиству* направио заиста *par excellence* теорију која није *ad hoc*,

али то не значи да је она тачна. Када причају о проблему самоубиства, социолози се најчешће позивају на ову теорију, с тим што не помињу заиста бројне критике Диркемових идеја, тако да студенти често мисле да се ради о тачним објашњењима самоубиства и не анализирају њен значај са становишта методологије, без обзира на њену тачност/погрешност.

Поменуто је непознавање или игнорисање других наука, за које сматрам да су поред самоурушавања социологије једно од њених најгорих обележја, за коју су криви сами социолози, а никако социологија као наука. Сваке године се сусрећем са студентима који мисле да је матријархат постојао, да инцест табу представља почетак културе, да је култура повезана искључиво са симболима и да се не налази код других врста итд. Ове заблуде опстају само још у социологији, јер их друге науке не схватају озбиљно и оне се помињу као давно превазиђене идеје. Међутим, у својој аутоинтелектуалној изолацији, социологија најчешће развија моделе човека који нису исти као модели из других наука, али нажалост ни о томе не можемо сада детаљније разговарати. Довољно је само поменути да се сарадња социологије са биологијом и даље назива биологизмом и социолозима на ум падају пре Спенсер, еугеника или социјалдарвинизам, него неодарвинизам или модерна синтеза, за које најчешће не знају ни шта представљају.

Чини ми се да још неке ствари овде нису истакнуте, а то је пристрасан одабир дела која се преводе и код нас објављују. Ради се заиста о идиосинкратичним одабирима где се ствара погрешна слика код студената социологије, тако да има издавачких кућа које објављују искључиво постмодернистичку и постструктуралистичку литературу, односно оно што се зове антинаучна литература, и код нас има веома мало литературе која спада у тзв. научно оријентисану социологију, и онда не чуди што студенти, а вероватно и њихови професори, често мисле да је то слика социологије, што није тачно. Такође, то је погодна литература која је лако читљива и свима подједнако неразумљива колико и разумљива, те не чуди што студенти мисле да Фуко, Бурдије и Гиденс спадају у најзначајније модерне теоретичаре у социологији.

Поред превода, треба указати и на значај изборних и обавезних курсева током студија социологије. О томе шта све студентима социологије недостаје може се посебно дискутовати, иако је свима јасно да су то филозофија, антропологија, психологија, економија и историја, али оно за шта се ја такође залажем јесу логика (са екстензијом у виду критичког мишљења), биологија и историја науке, као обавезни курсеви. Дакле, обавезни курсеви из наведених области не морају (и не треба) да буду исцрпни, јер је јасно који њихови делови (теорије, идеје, методологија) могу да буду корисни за социологе, али сигурно су важнији од многих социолошких курсева који се нуде студентима, где обично иза занимљивог назива не стоји ништа што социолозима може да помогне да постану бољи научници.

Данијела Гавриловић

Намеравала сам да отворим питање компаративне анализе професионалне етике социолога (британских, америчких, српских), али не знам да ли има места и времена да се отвара тај важан проблем. Тако се пуно питања наметнуло у овим вашим дискусијама да бих ја да евентуално продубим нека од њих.

Колега Цвејић је предложио структуру студија – три плус два. У том случају би се отворио проблем за која занимања би се такви социолози школовали, шта ће ти људи конкретно радити, у којим конкретним институцијама? Где ће радити програм менаџер кога сте помињали, где је његово радно место? Овом проблему би требало посветити серију округлих столова.

Друго велико питање јесте која знања треба да поседује такав „социолог мајстор“ о коме је Цвејић говорио. Није лако направити социолога након три године, да ли ће он учити нешто од филозофије науке, принципа методологије или ће учити само технике? Тешко је направити есенцију „социолошког заната“ коју ће студенти усвајати у току три године студирања. Ја конкретно мислим да је то тешко могуће, али и о томе можемо и треба да разговарамо.

Важно је и питање зашто би неко предавао у средњој школи тек након мастера. То јесте случај по тренутном законском решењу, али ако неко ко је асистент сарадник то ради док је на мастеру, зашто би мастер био потребан да би неко био професор у средњој школи, зашто неко не може да предаје познавање друштва или грађанско васпитање након основних студија... Да ли прихватити закон као *Светио йисмо* или размишљати и дебатовати и о другим могућим законским решењима?

Није тачно да сурово друштво нас социологе не препознаје и не признаје. У многим ТВ емисијама можемо чути психологе, политикологе који кажу: „А не, то је питање за социолога“. Ми социолози не препознајемо која све питања управо нас чекају и на који начин њима можемо да се бавимо, шта је све наша професионална експертиза. У великој мери кривица за наш друштвени положај и улогу коју обављамо лежи у нама.

Професионална етика српских социолога, на пример, тешко може да се уопште пронађе (нема је на сајту социолошког друштва, у Статуту пише да социологу следи санкција у случају прекршаја, али тешко се може упознати са тим које норме не сме да прекрши). Професионалну етику не можемо да установимо јер се још увек поставља питање (па и овде, данас) да ли је социологија наука или хумнаистичка дисциплина? Мислим да је опасно то што се на нашим катедрама још увек предаје теоријско знање, без практичних импликација, што може резултирати смањењем броја студената социологије. Ако не утврдимо шта ће социолози конкретно знати и конкретно радити, та опасност јесте реална.

Слободан Антонић

Ово је веома добар почетак расправе о Националном оквиру квалификације за област социологије из два разлога. Прво, добили смо квалитетан, потпун и прегледан материјал, из којег се одмах виде проблеми и дилеме које треба решити. И друго, материјал је добар не само за данашњу расправу, него и за следећи корак који бисмо, у овој процедури дефинисања Националног оквира квалификације за област социологије, могли да направимо. А то је – расправа на катедрама за социологију свих наших факултета.

Дакле, овај материјал, допуњен или овакав какав већ јесте, могао би да оде на наше катедре, с тим да би чланови Радне групе ССД-а за израду Националног оквира квалификације за област социологије требало да на тим састанцима дају уводна излагања. Онда би се мишљења катедри синтетисала на неком оваквом састанку или на састанку радне групе. Уколико се пак покаже да постоје сувише велике разлике (а ја мислим да дилема, $4 + 1$ или $3 + 2$ можда може бити једна од тих већих разлика) онда би се можда могао уприличити још један круг расправе (пошто је овде добро речено да рад на овом материјалу мора да буде озбиљан и да не треба журити).

У вези исхода, хтео бих да нагласим да би они свакако морали да садрже изражену компонентну која се тиче оспособљености за држање наставе из социологије у средњим школама. Законом о основама система образовања је одређено да наставници социологије у средњим школама морају да имају мастер. Тај закон се односи на све струке и ту социолози немају простора да траже изузеће. Али, оно где имамо простора за деловање јесте боље струковно организовање ради заштите наших професионалних интереса. Ми смо у струковно-организационом смислу запуштена професија, али сами смо криви што је до тога дошло. На неколико састанака Секције ССД-а наставника социологије у средњим школама могле су се чути фрапантне ствари. Рецимо, да смо ми у појединим местима готово потпуно нестали са списка наставника социологије. У Шапцу, од шест наставника социологије ниједан није социолог, сви су политиколози. Један од наредних задатака Српског социолошког друштва и биће да, заједно с Министарством просвете, направимо анкету и да утврдимо ко тачно предаје социологију. Други важан задатак биће да настојимо да обезбедимо једну врсту професионалне контроле над попуњавањем стручних позиција – пре свега у просвети. Зато би у овим материјалима требало нагласити управо аспект оспособљености за држање наставе социологије у средњим школама, како бисмо сутра имали јасно покриће да захтевамо искључење других професија из наставе социологије.

Владимир Вулетић

Хтео бих да укажем на нешто што се можда није чуло и да то кандидујем за размишљање.

Прва ствар, много пута смо данас чули тржиште рада. Ако нас социологија којом се бавимо нешто учи, то је да су тржишта рада данас флуидна и да ће бити све флуиднија. Кад говоримо о тржишту рада, морамо имати у виду, хтели то или не, а сами су социолози то утврдили, да ту некакву извесност којој сви као људи тежимо нема и неће је бити. Ми не знамо које професије ће се кристалисати за 15 година. Треба размислити и о томе када размишљамо хоћемо ли да сужавамо план, да идемо у правцу специјализације, или хоћемо да останемо на једном нивоу који је шири, општији и тако даље. Дакле то је око општости и тога у ком правцу размишљати о овим постављеним питањима.

Друга тачка о којој сам хтео нешто да кажем тиче се дубине. И сâм сам жртва понекад једног начина размишљања који упућује да од студената очекујемо да знају све оно што ми мислимо да би један идеални социолог требало да зна, да знају чак и оно што ми не знамо, а неки пут и показујемо да не знамо.

Хоћу да кажем да у том смислу морамо пре свега размишљати о томе како да учинимо да социологија буде забавна. Ову реч нисмо до сада чули. Све је јако озбиљно. Мислим да ћемо највише довести у питање нашу дисциплину ако је учинимо одвећ досадном. Употребићу овај израз, а верујте ми да сте некад били у оним комисијама за акредитацију наставника у средњим школама онда би вам било јасно зашто се покреће питање да се социологија искључи из средње школе. Та настава зна да буде јако досадна, а имамо дисциплину која не мора да буде досадна и мислим да морамо да учинимо и на основним студијама поготову ако размишљамо како ћемо те будуће студенте да усмеравамо према наставничком занимању, да учинимо да то буде атрактивно, да то буде интересантно, да не тежимо томе да они знају све оно што бисмо ми мислили да један идеални социолог треба да зна, да мало спустимо лопту, да се запитамо шта је то што смо ми знали кад смо студирали. Дакле, говорим сада о неком просеку, да не инсистирамо да у наше планове, програме, измене, унесемо све оно што мислимо да би требало да тај идеални социолог зна него да можда то мало учинимо релаксиранијим, и да то буде забавно. Има времена, они који се буду бавили науком они ће продубити своја знања, они који се буду бавили другим дисциплинама њима све то што тражимо неће бити потребно.

И трећа тачка. Заложих бих се за то да не брзамо и да не идемо за некаквим комплетним тумбањем свега што постоји. Више сам за један поступан, реформистички приступ да тачно знамо шта је циљ тога што радимо, тако да то што постоји модификујемо, а не да стално, као што то у овој земљи обично иде, све окрећемо наопачке. У том смислу се залажем за један еволутивнији, један мирнији приступ када о свему овоме размишљамо, приступ који неће одбацити све оно што сада постоји.

Морам признати да када је реч о постојећем стању, на нашем одељењу за социологију све оно што смо чули на почетку од Горане, сви ови елементи постоје. Недостају само два: један је онај који се односи на то да се фокусира-

мо на продубљивање две социолошке дисциплине и други, који је до сада био доста занемарен, јесте продубљивање проучавања националног друштва. Све ово остало фактички постоји, не видим да је то нека новина, али је то лепо и прегледно предочено.

Божо Милошевић

Пажљиво сам слушао образложења колегинице Ђорић (о потреби израде националних стандарда за нашу професионалну делатност), као и дискусије осталих учесника на овом округлом столу, и прибележио неке идеје које су делимично прихватљиве, али и делимично проблематичне. Али, пре свега, хоћу да нагласим нешто што ме посебно – као социолога (професионалца) – радује.

Сасвим је добро припремљена расправа за округлим столом; можда је ово први пут да се овако разговара о томе каква српском друштву треба професија социолога. Али, овде одмах имам примедбу: не стандарди „за област социологија“, већ *стандарди за образовање за професију социолог*. Није то никаква област него професија. Професија може да има посебне квалификације унутар ње, иако је и то проблематично; али исто тако унутар ње могу да се развијају нека специфична знања и умећа. Дакле, треба увек у образложењима да употребљавамо социолошке термине који су посебно образложени у садржајима социологије професија.

Иако је прошло и више од 25 година да сам прве радове написао о професији којој припадам, и од када сам говорио бар десетак пута у расправама на разним социолошким стручним скуповима, и данас ћу нешто рећи о томе. Сасвим је неспорно да треба наша образложења потребних стандарда за образовање социолога довести у везу са јасном свешћу шта ми можемо да остваримо од онога што је социолозима у развијеним друштвима пошло за руком да своју професију уврсте међу престижне професије, бар у првих неколико деценија њеног развоја у тим друштвима. Код нас социолози никад нису представљали престижну професију, него су се поједини социолози морали сами борити и доказивати друштву да су потребни. То су чиниле генерације пре мене, ја с њима, а засигурно ће и генерације после мене. (Ето, најсвежији је пример за то борба овде присутног колеге Вулетића, који се индивидуално борио и изборио, у одговарајућем владином савету, да социологија као наставни предмет остане у средњим школама у Србији; иначе је могла једним бирократским потезом да буде избачена из те сфере рада, где се највише запошљавају социолози).

Из уводних образложења на овом округлом столу, видим да је основна пажња усмерена пре свега на образовање социолога за „извођење наставе“ у средњим школама (то и јесте важна област социолошке делатности), али ипак морам да поставим питање: зашто се запоставља потреба образовања социолога за разна истраживања? У оном времену узлета, 60-их година 20-ог века, наша социологија је била врло омиљена и популарна; тако да и данас срећем неке људе који ми кажу „а ти си социолог, социологија је мој младалачки занос

била“, али следи одмах коментар да их је ипак новац одвојио од тог заноса, па су отишли на права или нешто слично. То је само показатељ личне мотивисаности и интересантности социологије (за коју би се можда могло живети); уз јасну свест да се од ње никада није могло удобно живети.

Многе ствари у овде предложеним стандардима хоћемо да „формализујемо“, што ме као нешто искуснијег социолога на овом округлом столу (поред колеге Љубише Митровића) помало обеспокојава. Наиме, мислим да у тој формализацији треба бити опрезан, како се не би дезавуисала потреба за изградњом и развијањем специфичне професионалне етике социолога. Стално треба да имамо у виду чињеницу да су неки високи стандарди утемељени у српској социологији од самог почетка образовања за професију социолог. Када је „основана“ наша прва катедра социологије – београдска, као прва за професионално систематско образовање социолога у нас, она је била управо заснована на најбољим резултатима америчке и европске социологије (то је било онда када су Војин Милић, Вељко Кораћ и Јан Шћепански, 1958, правили први план и програм за професионално образовање социолога у нас). Зато ми се чини да није случајно што је данас Љубиша Митровић критиковао неке „дефекате“ унутар наше социологије, рекавши да смо се у многим стварима вратили периоду од пре 60 година. Разлог за ову расправу треба тражити једним делом и у (квантитативном) расту социолога и социолошких катедри/одсека у нас. Истина, та београдска катедра је одиграла ту велику улогу у развоју социологије у Србији, али и у бившој Југославији; пре свега зато што је она инсистирала на квалитету образовања за професију социолог. (Ја сам, рецимо, у разговору са неким колегама моје генерације, покушао да искусствено идентификујем ко је све – из моје генерације и још бар половина њих из претходних генерација који су се „прикључивали“ мојој приликом обнављања године, што је број од око стотину – завршио социологију у року од десет година и дошао сам до броја 20; што значи да они остали вероватно никад нису ни завршили социологију). Значи ишло се на квалитет, а данас „Болоњска реформа“ налаже обрнут смер, уз прећутну заповед: ако 80% уписаних не заврши у року, нећеш добити плату. Ако се има у виду и то да је београдска катедра за социологију била десеткована (бирократском самовољом, половином 70-их), само после двадесетак година развоја, јасно је зашто јој је требало више деценија да се опорави. Међутим, та чињеница је индиректно деловала на запостављање професионализма у нашој социологији; што се посебно огледало у ницању других катедри/одсека за социологију, на којима данас имамо свега и свачега, и понечега што личи на социологију. Зато сматрам да је добро да се данас утврде неки минимални стандарди за образовање социолога у српском друштву, а ствар је одређене катедре/одсека, људи који тамо раде, колики ће квалитет постићи. Ја сумњам да се може данас тражити неко оптимално решење, већ неко минимално.

Добра је, у овом предлогу, још једна основа коју треба у будућности више развити; добро је што Српско социолошко друштво, као наша асоцијација, треба да стоји спрам „нагодбе“ с државом. Нема професије без нагодбе с државом. Из искуства могу рећи да – поред тога што се наша професија тежно развијала, али што је имала и квалитетне социологе – социологија је стално била онемогућавана, прогањана пре свега од стране оних који су је подредили политичким партијским интересима. Чак и неко ко је допринео да у српски закон о

образовању први пут „уђе“ одредба да социологију у средњим школама могу пре свега да предају социолози (колега Данило Марковић, министар просвете из 90-их), пре тога је често оправдано био критикован од стране београдских социолога због разних „идеолошких искључивости“; што само указује да је и он, ако ништа друго вредно није урадио у социологији (мислим на квалитет социолошких текстова), ето урадио је то. А пре тога је могао социологију да предаје „универзални марксиста“, могао економиста, могао правник, могао овај-онај, па на крају (ако се они не јаве на конкурс), могао је и социолог да предаје социологију у средњим школама; све до тада (1992. године). Од тада је боље, бар што се тиче те врсте професионалне заштите социолога. Међутим, сада ту „нагодбу“ са државом социолошка професија треба да „изоштри“, као што је то случај са сличним правилима деловања професионалаца у развијеним друштвима. Професије су те које профилишу професионалце, а не само одлука министра, или опредељење одсека или катедара; што значи да треба „кодификовати“ неки минимум заштите професионалаца од шарлатанства у њиховој професији, а, колико је могуће, и изван ње.

Кад имамо у виду ту добру основу од које се почело у професионализацији српске социологије, онда и овај предлог за дискусију на округлом столу треба схватити као додаток тој доброј основи. Па, ипак, ја бих дао неколико примедба на тај предлог, са циљем његовог побољшања:

1. Већ сам рекао, кад год можемо да будемо прецизни, онда треба да се придржавамо принципа: општи појам за општу појаву, посебан за посебну, појединачан за елементарну. У том смислу, треба јасно рећи/написати да је ова наша садашња „кодификација“ припремљена за потребе одговарајућег министарства, и то за уређивање оне области која се односи на *професију социолог*. Социолог је професија, и то типична модерна професија, која припада тамо где спадају и друге модерне професије (без обзира да ли су то инжењери, архитекте, физичари, психолози и сл.); дакле припада модерним професијама, које немају неку препознатљиву „харизму“ која се формирала у дугом историјском развоју занимања из којих израстају као професије, нпр., лекар, судија и сл.

2. Кад се образлаже у понуђеном предлогу колегинице Ђорић (а добар део образлагања предлога је посвећен томе) да је потребно развијати специфична знања која се односе на то да социолози треба да садржајније и продубљеније сазнају о односу друштвене структуре и културе, мени одмах (као социологу с општим образовањем) смета зашто се само потенцира тај аспект и занемарују неки други важни аспекти (као нпр. да треба такође садржајније да се проучава однос према економији и привређивању, затим однос према политичком усмеравању друштва и слично, а не само према култури). То је, претпостављам, последица преузимања једног доминантног приступа данас у англосаксонској социолошкој професионализацији, где је нарочито присутна та културолошка/вредносна варијанта обликовања професионалаца. А, шта ћемо са овим другим аспектима уже професионалног усмеравања социолога; посебно са оним аспектом који се односи на разумевање и истраживање односа друштва према сфери рада (који је посебно актуелан за српско друштво)? Овде ми се одмах намеће питање – да ли то и српски социолози „нагињу“ ка стереотипној представи која каже да Србину не треба помињати рад (јер он наводно реагује на то у смислу „ко воли да ради о глави му се радило“), па отуда треба пажњу искључиво ус-

мерити на сферу културе и евентуално на сферу политике. (При томе, желим да нагласим, како се не би заборавило, да је политика имала пропулзивну моћ за развој социолошке професионализације у нашем друштву, 60-их година 20-ог века). Зато моја примедба, да је у овом предлогу колегинице Ђорић запостављена потреба за субспецијализацијом социолога за професионални рад у једном великом подручју које се „отвара“ у савременом српском друштву (иако у развијеном свету/модерним друштвима социолози увелико „попуњавају“ то подручје професионалног деловања), а то је сфера маркетинга и уопште сфера „људских ресурса“, као и, посебно, сфера „односа с јавношћу“. Истина, у овом предлогу се наводи субспецијализација социолога за област која је названа „пројект менаџер“ (који би вероватно садржавао образовне елементе и за разумевање „људских ресурса“), али – поред тога – за друштвено деловање социолога важно је да буду посебно квалитетно оспособљени (посебно они који то желе) и за маркетинг активности. Наиме, неки моји сазнајни налази о тој сфери деловања указују да, од четири подручја маркетиншке активности, чак $\frac{3}{4}$ имају социолошке одлике; па, ако неки економиста хоће да се бави маркетингом, он мора познавати/разумевати она подручја која припадају социологији. (Ја сам писао о томе како је то уверење настајало код нас да је бављење сфером маркетинга „чисто ствар економиста“, још од 1965 – кад је код нас тек почињало професионално образовање социолога, уз њену друштвену маргинализацију; што су многи српски и бивши југословенски социолози прихватили најчешће као „ствар која се подразумева“ баш у том смислу. Наравно да то није тачно!)

То су, дакле, ништа мање важне сфере, где се социолози могу запошљавати, него што су сфере културе и политике (мада добар део Срба воли да је ближе „политици“), па је зато потребно професионално оспособљавати наше социологе и за деловање у тим сферама.

3. Када је реч о „набрајању“ подручја студирања за социолошку професију, у назначеном предлогу за дискусију на овом округлом столу, треба нагласити да се ради о обједињености три подручја: теоријско-методолошком, емпиријском и примењеним истраживањима. Подсећам само да је емпирија у функцији и теорије и примене. То имају и друге професије. Има неко ко се бави теоријом архитектуре, и неко ко црта зграде и улице. Слично имате и у економији; зато су економисти основали и научно удружење економиста, поред оних економиста који се баве финансијама, књиговодством итд. Често социолози „сврставају“ емпирију у праксу; ни то није тачно. Емпиријска/искуствена истраживања су значајна и за теорију. Могло би се то што је предложено у материјалу за расправу структурисати и по горе наведеним елементима/подручјима образовања за професију социолог, у смислу шта треба знати из овог или оног дела, шта на основним, шта на мастер, шта на докторским студијама и сл. И онда неће бити дилеме. Тада ћемо моћи да у професионалном образовању социолога развијамо/ширимо знања, као што кажу педагози, у концентричним круговима.

4. Нисам за професионално образовање социолога у годишњем трајању 3 + 2 + 3 – од основног, преко мастер, до докторског степена – као што предлаже колега Цвејић. Наиме, када чак и васпитачи данас иду после три године на једну годину специјализације, неприхватљиво је да се образовање социолога за основни степен студија сведе на 3 године. Нама социолозима је познато да

образовање за професију иде ка томе да се зна све више и више о свем ужем и ужем, јер је такав и развој знања. Зато, ако морамо да имамо образовање за мастер, поред основног и докторског студија, онда морамо захтевати од одговарајућег министарства да то буде 4 + 1 + 3.

Имајући у виду моје претходне четири напомене, сагласан сам са колегом С. Цвејићем (а у том смислу је нешто говорио и колега В. Вулетић) да треба ићи опрезно у предлагању измена и допуна досадашњег професионалног образовања социолога. Тај опрез се састоји у потреби да се оствари нека врста реформисања, и то оног најбољег што имамо, како не би нагло прекинули добру основу која постоји у српској социологији (још од почетка професионалног образовања социолога, од 1959. године, на београдској катедри/одсеку Филозофског факултета). Неспорно је да је та катедра (данас, одсек) имала добру основу, у бившој Југославији најбољу. Из властитог искуства знам да су многи социолози (посебно они из Љубљане) мени често говорили следеће: ви у Београду имате одличне теоретичаре, методологе; Загрепчани имају бољу филозофију; а ми у Љубљани имамо разноврсна емпиријска истраживања, и то најбоља. (Дуго сам сматрао да та, истина површна перцепција, није далеко од истине, а у то су ме уверавале повремене молбе неких колега из Словеније да им „некако дотурим“ изван број примерака Милићевог *Социолошког метода*; после распада/разарања Југославије); без кога би многа њихова социолошка истраживања завршила у „борнираном емпиризму“.

На крају, могу само да нагласим да српске социологе чека још један озбиљан напор у тражењу могућности за истински професионални идентитет у друштву. У нашем друштву нису престали да важе они неповољни услови за социологију (и друштвене науке уопште), који од научника очекују да говоре „моћницима“ оно што они хоће да чују, а „народу“ оно у шта он жели да верује. Отуда ће нам још дуго бити потребно да у властитој култури развијамо (рационално) потребу за „размађивањем“ света живота (како би рекао М. Вебер).

Слободан Цвејић

Желео бих само да дам два појашњења о оном што сам говорио.

Прво, *a propo* опште заједничке основе и неког општег нивоа знања. Ничим што сам рекао не мислим да негирам да је предност социологије то што даје добро опште знање из различитих области, што су то стручњаци који умеју да препознају проблеме у различитим дисциплинама. Али исто тако не мислим да се то не може ускладити с тим да они након три године студија имају профил, да знају шта ће са тим, да не буде да могу само да раде шетање између различитих области, прављење заједничког језика за стручњаке из неколико области. По мом мишљењу то може све да се добије, ја мислим да они на тим основним студијама треба да слушају и антропологију и економију и све до неке мере, да се процени шта је реално.

Друга важна ствар, ја мислим да ће то бити важно питање као што је колега Антонић рекао. Последњи пут кад смо на нашем одељењу расправљали

о томе појавио се нови предлог – а што не бисмо тражили да се социологија студира пет година, 5 + 3, и то није нерационално. Битно је да се одредимо, ја видим шта би неко ко студира социологију могао да ради након три године, али ми те људе припремамо за даље школовање, није наша амбиција да остану на три године. Не може све што је колега Марко помињао да се натовари тек на докторске студије, мора да се припрема раније...

Данас не треба да дискутујемо о неким конкретним решењима, данас треба да говоримо о исходима. Моје питање, ако кажете 4 + 1, јесте чему служи та година. У једном семестру се слушају неки предмети, у другом семестру пише мастер рад – чему служи та година, то је потпуно непотребно? Онда нека буде 5 + 3. Шта је исход тога, шта сте формирали том додатном годином, у том једном семестру не можеш да му додаш ни методологије, само да подигнеш квалитет његовог импута на један виши ниво, да он произведе мало квалитетнији завршни рад, тиме што ће годину дана читати. Не треба да дискутујемо о конкретним решењима. Када се договоримо да идемо ка таквим и таквим исходима, свако од нас при изради силабуса за свој предмет треба да размишља о томе шта треба да уради да би допринео том исходу...

Наше је да кажемо шта треба да су компетенције на три различита нивоа. Мислим да можемо да донесемо закључак да су кључни проблеми на које треба наћи одговор, ти и ти, а да катедре то затим продискутују и да се на следећем састанку заузме став...

Виде се неки профили, види се где социолози могу да раде. Низ ствари које колега Божо говори припадају једној широј области, он није поменуо нпр. људске ресурсе, којима су социолози још ближи, а то све спада у нешто што би модул из економске социологије могао да профилише.

Невен Цветићанин

Ја ћу само врло кратко, више указати на проблем, него презентовати неко решење. Долазим из Института друштвених наука, то је научна институција, нема предавачку делатност, бави се само научним истраживањима. Моја је теза да држава не користи у овом моменту врсне социологе које има, а који раде на Институту, и зато се на институту ми се бавимо истраживањима које држава не користи и то, на крају, испадне ларпурлартизам у коме наука нема контакта са животом. Људи се баве својом темом, а немају никакав „линк“ са државом, и то не својом кривицом, већ немарношћу државе да искористи људски и интелектуални капитал којим располаже. У неким државама, влада и њени органи траже процену, анализу од одређених института где раде социолози, а ми немамо ту врсту комуникације, па испада да свој посао радимо искључиво у приватне сврхе.

Нас условно речено држава плаћа, добијамо плату, а онда држава не води рачуна о томе шта се десило са том инвестицијом у људе, па се чак и дешава да научници тематски одлутају, да се неко бави нечим што није социологија –

дипломатијом, међународном политиком и тако даље, па постоји један хаос у спецификацији послова и тема истраживања.

Проблем је у следећем – ако постоје врсни социолози, који имају одређени академски ниво, који раде анализе друштва, зашто се то не користи? Моје основно питање је да имамо један прекид комуникације између нивоа доношења одлука и нивоа истраживања која треба управо да служе томе, не да буду само теоријско знање. Оно што је моје питање јесте да ли може да се направи неки линк као у уређеним државама између науке и праксе. Имамо пример социолога као што је Гиденс, без обзира како оцењујемо његов практичан ангажман, који је давао практичне процене сопственој влади, а да ли су добре или лоше, то је друга ствар. Ми се врло често бавимо високом теоријом која се не употребљава, и због тога су на губитку и друштво и држава, а и наука која остаје одсечена од конкретног живота, и можда би се могло порадити на томе да се ова ствар унапреди.

Зоран Видојевић

Да додам нешто ономе о чему је говорио колега Цвјетићанин.

И држава мора да зна шта хоће, пре свега да буде на нивоу драме историјског тренутка. Ако имамо лошу државу имамо и лошу политику према науци, што се готово сваки дан очитује и доводи до хаоса, као и све већег губитка научних потенцијала. Хаос је вишеструк, онај општесистемски и онај унутар научних институција. Кључне границе стања науке потичу из општег стања друштва и државе, посебно из начина рада и састава одређених министарстава, недостатка опште стратегије друштвеног развоја која води изласку из све теже друштвене кризе, те стога и немогућности заснивања неопходне стратегије развоја науке. Да је ваљана држава било би и више интересовања за релевантна научна истраживања чији би резултати могли, бар делимично, да се користе за опште друштвено добро.

У вези с тим поставља се начелно питање: колико уопште значајна сазнања из области друштвених, односно „духовних“ наука, и када је држава боља од наше садашње, могу да утичу на доношење кључних политичких одлука? Историјско искуство говори да је тај утицај у већини случајева слаб или непостојећи. Илузија је да може постојати нека врста равноправног партнерства између државе и науке. Зна се ко је у том односу неупоредиво јачи и ко кога плаћа. Наука нема непосредну ефективну моћ, као што је има власт. Научна открића из наведених области у већој мери утичу на политику само ако постану *важан елемент критичке јавне свесћи* и на тај начин стекну посредну моћ. Нема те власти која ће прихватити научна сазнања која доводе у питање кључне премисе постојећег система. Максимум прихватања резултата научних истраживања јесте оно што из њих може да послужи парцијалим поправкама система. То је логика односа власти према научним сазнањима и институцијама, чак и онда када су у њеном саставу и неки од научника. Власт себе и систем, чији је израз,

брани од сваке радикалне критике усмерене на његове темеље. То не значи да је та критика сама по себи свагда и у свему у праву и када је у бити аргументована. Ни наука није непогрешива. Али њене грешке су део пута тражања истине. Арогантна власт не признаје своје грешке, а демагошка их признаје у омотачу лажи и обмана. А ако је власт *дилетантскокрајшја*, која може имати и „штанцоване“ докторе наука и магистре, људе с купљеним звањима и титулама, онда је на делу тотални разлаз између ње и стварне науке. Дилетанти на власти поступају као свезналице, иако су свесни чињенице да веома мало знају или не знају ништа. Све ће учинити да блокирају стварно знање.

Следећи крупан проблем је проблем *најамног њоложаја интелектуалаца* који се баве научним радом и то у околностима огромне и растуће незапослености. Страх од губитка посла, ако се „претера“ у критици постојећег система, реалан је и функционише као ограничавајући оквир у доношењу закључака када је реч о природи тог система и његовим последицама. Стога појединци који имају највише разлога за ту врсту егзистенцијалног страха остају на пола пута у откривању истине друштва, али и истине функционисања научних институција, посебно оних приватних. Најамништво у неким од њих добија одлике савременог ропства. Газда је бог и батина. Понаша се не само као власник унајмљеног знања него и личности унајмљеника. То се „гута“ јер нема могућности бољег запослења. Из тога не следи да сматрам да треба укинути приватне универзитете као такве и да оне државне, све редом, третирам као узор научне и етичке исправности.

На крају овог мог излагања скрећем пажњу на познати феномен *издаје интелектуалаца*. Део интелектуалаца, у нас и другде, зарад материјалних добитака, моћи и каријере, бира да ћути о ономе о чему се не би смело ћутати, да подржава појединце и институције економске и политичке моћи, домаће и стране, и када газде основна људска права и угрожавају виталне интересе наше земље, да продаје своја знања, или полузнања оном ко их највише плати, ма какав да је. Таква понашања постају нека врста первертиране нормалности и убијају смисао научног позива.

Горана Ђорић

Ја ћу пробати да сумирам, мада је много питања отворено па ћете ме допунити ако сматрате да је неопходно.

Прво, што се тиче процедуралних ствари: ако сам добро разумела, следећи корак након овог округлог стола је да се овај материјал, који би био мало поправљен, допуњен, макар тиме шта је остало као недоумица у поводу одређених питања, продискутује на департманима и одељењима.

Што се тиче субстантивног садржаја националног оквира, сугестија је да би требало мало прецизније профилисати крајње послове, можда не врло специјалистички, али да се ипак конституише нека мешавина – да то буде довољно опште да могу да се запошљавају на различитим радним местима, а истовремено

но и довољно специфично да је то један професионалан профил за који би се могле развијати компетенције и квалификације. Тако да мислим да би требало можда мало на томе поради. Молим вас да, уколико имате неку идеју, на поменутих 4–5 професионалних профила можда додате још неки, тамо где видите да је то шира група послова коју би социолог био компетентан да обавља.

Што се тиче трајања студија, кад дефинишемо исходе онда ће бити јасно за колико година те исходе можемо да постигнемо и шта можемо да урадимо за 3, шта за 4, а шта за 5 година. Сви су наглашавали потребу дефинисања шта можемо да урадимо на основном, мастер и докторском нивоу студија. Не знам колико је добро ово што имамо као национални оквир, па да само у то уденемо социолошку конкретизацију или можда на томе треба радити мало детаљније.

Слободан Цвејић

Начин на који је ово изложено, говори о томе шта је то што, кад прође цео процес један социолог треба да зна. Шта значи цео процес, до доктората? Ово што је наведено је мало за докторат, а много за основне студије. Ако ћемо ово да шаљемо одељењима на дискусију, треба да пошаљемо диференциран предлог управо са нивоа компетенција и ту мора да се укључи Блум за почетнике – когнитивни нивои. Шта са теоријом уме после основних студија, шта после мастера студија. Значи на сваком нивоу су потребне и теорија и методологија, такође и посебна знања, али шта на сваком нивоу уме са теоријом, методологијом и посебним знањима.

Горана Ђорић

Ово је била добра околност да смо имали 3–4 методолога који су могли да продискутују о проблему исхода за методологију. Једна од сугестија је била да се и међу теоретичарима и међу људима који се баве специјализованим областима примене социолошких знања организују састанци, где би они у посебним областима разрадили идеју основних, мастер и докторских студија. Макар као идеју коју бисмо одељењима предочили.

На крају, била је сугестија да уместо о квалификацијама за област социологија говоримо о професији социолог. И још једна идеја – оно што је проф. Милошевић назвао нагодбом између Српског социолошког друштва и државе. Не знам колико је то битно у овој процедури за сама одељења кад одлучују о исходима, али мислим да део нашег посла мора да буде истовремено и склапање неке врсте уговора између државе и професије социолог, о томе како ћемо ми то узајамно једни другима, у ствари, помоћи.